

ПРОГРАМА

кандидата на посаду керівника наукової установи – директора
Інституту історії України НАН України
академіка НАН України
Валерія СМОЛІЯ

Про себе

Основні біографічні віхи: 1972–75 – аспірант (наук. керівник чл.-кор. АН УРСР Ф.П.Шевченко), 1975–79 – м. н. с., 1979–86 – с. н. с., з 1986 – зав. відділу історії феодалізму (від 1991 – відділ історії України середніх віків, від 2006 – відділ історії України середніх віків і раннього нового часу), 1991–93 – заст. директора з наукової роботи, а від грудня 1993 – директор Інституту історії України.

Загалом з Інститутом мене пов'язує 46 років життя та праці, що, припускаю, дозволяє мені реалістично сприймати як потреби й інтереси, так і можливості та перспективи установи.

Про сучасність, фахову спільноту істориків й історичну науку. 2014 р. драматично, несподівано й неочікувано розпочалася новітня доба української історії. Соціально-економічна криза, неоголошена війна, криваві колізії сучасності, масштабні політичні трансформації, тотальні політичні та ідеологічні ревізії суспільних цінностей, поглядів, ролей, концепцій і навіть формацій історичної пам'яті загострили до крайньої межі проблеми, пов'язані з самим існуванням як фахової спільноти істориків загалом, так і кожного вченого зокрема. Причому йдеться не тільки про серйозні матеріально-фінансові проблеми у забезпеченні нашої роботи, а й про існування, врешті-решт самого фаху історика у сучасному суспільстві.

Прагматичні запити суспільства. Нині розгорнувся й триває кардинальний перегляд уявлень українського соціуму про науку та її призначення. Провідні запити можна звести до двох позицій: *що дає наука? і скільки це коштує?* Звісно, такі утилітарні підходи дуже спрощують, примітивізують, а часом відверто спотворюють і навіть спричиняють спекуляції щодо значення науки, зокрема історичної науки у сучасному суспільстві. Але незаперечним є те, що *наукові студії мають продукувати конкретні та реальні результати, які потрібно широко й оперативно репрезентувати у найрізноманітніших форматах.*

Актуальність чи фундаментальність? Стара дилема академічної науки за сучасних реалій набуває новітніх обрисів і вимірів, особливо коли йдеться про соціогуманітарний сегмент, передусім історію. Нині ми вступили у добу масованих, розмаїтих, динамічних і, очевидно, дуже тривалих (у вимірах людського життя) трансформацій суспільства, які постійно актуалізують нові запити та вимоги до історичної науки. Наприклад, історична політика, регіоналістика, пошуки нових форматів наукової популяризації, культурно-просвітницькі й освітні програми та заходи – провідні тренди останніх років. Не реагувати на ці запити ми не маємо права. Проте водночас ми не можемо відмовлятися від фундаментальних, масштабних і, скажу відверто, доволі витратних проектів, оскільки це означало б поступову, але неухильну деградацію науки. Відтак постає дуже складна *проблема пошуку оптимального балансу між академічною фундаментальністю та динамічною актуальністю історичних студій.*

Професійність ученого та її критерії. Питання про те, як оцінювати фаховість ученого-гуманітарія, зокрема історика, належить до «вічних» проблем. Із відомих причин пострадянська наука отримала у спадок домінуючі ролі та провідне становище технічних, фізико-математичних та інших природничих дисциплін, на які здебільшого були зорієнтовані вихідні параметри наукової атестації. Нині давні тенденції сполучилися з новітньою технізацією й універсалізацією вимог і стандартів у світовій науці, які рельєфно проявилися від початку 2000-х рр. і зараз (із прикритим запізненням) інтенсивно імплементуються в українську соціогуманітаристику. Наприклад, масоване впровадження стандартів наукометрії, індексів цитування, входження періодичних видань до відповідних баз даних і т. п. *З одного боку, спрощена, масова та прискорена технізація стандартів і вимог щодо оцінок професійності ученого-історика генерує цілу низку конфліктів і спотворень, оскільки не враховує належним чином специфіку, форми та способи продукування саме соціогуманітарного знання. З іншого боку, запити на новітні технології, алгоритми та процедури для атестації й оцінки фаховості наукових кадрів є потужним затребуваним суспільним трендом, який не можна ігнорувати. Професійність ученого-історика, на мій погляд, має визначатися експертними оцінками відповідного фахового середовища та рівнем сприйняття його праць суспільством.*

Фахова спільнота та новітні ролі історика. Класичні уявлення про професійну спільноту неодмінно пов'язують її провідне та цільове призначення з продукуванням нового знання. Проте нині звичний розподіл ролей зазнає

істотних змін. Практики останніх років демонструють публічних інтелектуалів, вчених-експертів, науковців-коментаторів або модераторів із певними мас-медійними ролями, організаторів відкритих, інтерактивних культурно-просвітницьких, популяризаторських, науково-освітніх заходів, програм, проектів тощо. Багатоманітність ролей істориків істотно змінює ще недавні уніфіковані контури нашої спільноти, що дедалі більше стає сегментованою, строкатою, зорієнтованою на відмінні суспільні практики, культурно-світоглядні взірці та наукові стратегії. *Нагальна потреба входження й інтеграції фахової корпорації українських істориків до світового, передусім європейського академічного світу* ще більше поглиблює таку сегментованість, що містить як чималий креативний потенціал, так і певні ризики та виклики.

Про Інститут, найважливіші виклики та проблеми сьогодення

Нинішня палітра викликів і проблем склалася протягом доволі тривалого часу, проте набула неабиякої гостроти впродовж останніх кількох років:

1. Очевидний і найгостріший виклик останніх років – це забезпечення належного фінансування Інституту, передусім повноцінної заробітної плати.

2. Збереження Інституту та його кадрового складу як високофахового майданчика, міні-простору і водночас самобутнього колективу вчених-професіоналів для реалізації масштабних, різнопланових й амбітних наукових досліджень з усіх напрямів студювання історії України.

3. Відстоювання позицій Інституту у змаганнях за бюджетне та позабюджетне фінансування в умовах загострення відомчої конкуренції та складної соціально-економічної ситуації в країні.

4. Пошук оптимальної стратегії реформування як Академії, так і Інституту, що є невідворотною вимогою часу.

5. Організація дослідницьких проектів, програм, контактів, стажування й інших форматів співробітництва учених Інституту із зарубіжними колегами й інституціями, скерованих на масштабне представлення історії України в контексті світової в іншомовних та іншокультурних академічних середовищах. Інститут має стати привабливим місцем для проходження стажування не лише вітчизняними, а й іноземними дослідниками.

Про дослідницькі стратегії і проекти студіювання української історії

Вибір пріоритетів в історичній науці завжди був пов'язаний із урахуванням багатьох чинників і можливостей нашої фахової спільноти загалом (і колективу Інституту, зокрема), а також запитів, вимог і потреб суспільства. Переконали, що призначення Інституту полягає в тому, щоб відтворити, апробуватися й представити широкому загалу історію України у різних, але взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих форматах. Пріоритети мають вибудовувати, на мою думку, таким чином:

1. Збереження (і за можливості – розширення) фундаментальних і знакових проектів з історії України, що стали своєрідною візитівкою Інституту. Передусім йдеться про «Енциклопедію історії України», зокрема видання спеціалізованого тому «Україна – українці», кількох додаткових томів окремих галузевих енциклопедій та їх переведення у формат потужного відкритого мультимедійного ресурсу з історії України у Всесвітній мережі з постійним науковим й інформаційним супроводом та систематичним оновленням.

2. Опрацювання гранд-нарративу у багатотомному форматі, який має інтегрувати, адаптувати й переосмислити творчі здобутки, концептуальні пропозиції, інструментальні новації 2000-х рр. Попередній експериментальний, пробний формат такого видання нині готується у вигляді «Нарисів з історії України» у трьох томах.

3. Підготовка узагальнюючої фундаментальної праці (циклу праць) з історіографії, а у широкому розумінні – масштабної історії історичної науки з урахуванням магістральних векторів інтелектуальної, культурної та соціальної історії, а також інтердисциплінарних впливів наукознавства, культурології, соціології та філософії науки.

4. Розгортання й інтенсифікація як традиційних, так і нових напрямів студіювання історії України: історична медієвістика, новістика, литuanістика, регіоналістика, урбаністика, військова, інтелектуальна, соціальна, політична й економічна історія, історія повсякденності, історія міжнародних відносин, історія дипломатії та ін.

5. Підтримка та просування новітніх форматів популяризації історичного знання та проектів науково-просвітницького спрямування, своєрідним орієнтиром для яких є успішні і дієві проекти – «Історичний фронт. Лікбез», інститутська серія наукових праць «Студії з регіональної історії» та ін.

6. Пошуки оптимальних форм і способів включення й інтеграції історичної науки до інформаційних і мультимедійних технологій і ресурсів, зокрема у річичі новітніх викликів, кинутих джерелознавству та спеціальним галузям історичної науки: циркуляція й кодифікація е-версій джерел, уведення веб-елементів до наукового апарату, своєрідна технізація та віртуалізація наукової мови тощо. Наприклад, багатообіцяючий проект відкритого електронного архіву Михайла Грушевського, який є блискучим прикладом створення у всесвітній мережі інформаційних ресурсів новітнього формату.

7. Удосконалення й розширення сегмента інформаційно-довідкових та словникових видань, як серійних («Звід пам'яток історії та культури України», «Реабілітовані історією», «Українські історики»), так і спеціалізованих, зокрема персоналістичних біобібліографій, галузевих довідників, каталогів тощо.

Активізація організаційної (за участі Кабінету Міністрів України та місцевих органів державної влади) та науково-методичної роботи із завершення науково-видавничої програми «Реабілітовані історією», зокрема книг «Реабілітовані історією. Місто Київ», «Реабілітовані історією. Місто Севастополь» та ін.

Про науковий менеджмент і перспективи Інституту

Передусім зауважу, що за сучасних реалій немає «простих» й універсальних рецептів ідеальної організації наукового життя, успішного академічного менеджменту, стабільного та повноцінного фінансування тощо. За цих передумов, мушу чесно попередити, Інститут входить у часи дуже складних, а у чомусь – навіть болючих трансформацій.

Достеменно неможливо передбачити або прорахувати всі майбутні зміни та метаморфози, проте низка найважливіших заходів і кроків є цілком очевидною:

1. *Відновлення 100 % бюджетного фінансування та залучення позабюджетних, грантових коштів.* Це потребуватиме неабияких зусиль і максимальної віддачі як із боку керівництва, так і від усіх науковців Інституту.

2. Традиційні планові теми, які походять із радянських часів, поступово, проте невпинно витісняються з наукового життя. Це вимагатиме переорієнтації, *перетворення виконавців планової теми на самостійні робочі групи співавторів проекту*, кінцевим результатом якого є високоякісний і конкурентоздатний інтелектуальний продукт.

3. Суттєво має змінитися науковий менеджмент, який переключиться на *всебічну підтримку вчених для досягнення проектного результату*. Загалом, такий менеджмент має передбачати й оперативні рішення щодо різних категорій науковців.

4. Інститут має трансформуватися на масштабний інтелектуальний майданчик, що забезпечує оптимальні умови та можливості для просування наукових проектів. *Міжвідділівські робочі групи, які реалізують конкретні проекти та програми, мають стати базовою ланкою наукової організації*.

5. Дирекція буде всіляко підтримувати професійне і кар'єрне зростання вчених Інституту, які прагнуть досягнути високих фахових стандартів і вагомих наукових результатів.

6. Керівництво докладатиме всіх зусиль для збереження *доброзичливої атмосфери академічної толерантності, етичної коректності, наукового плюралізму, креативної розкутості й чесною, неупередженого діалогу між колегами-ученими в Інституті*, попри зростаючу суспільну радикалізацію, суперництво політичних поглядів, світоглядних настанов й ідеологічних переконань.

7. Ключове завдання інститутського менеджменту полягає у пріоритетному залученні *молоді до всіх наукових проектів і програм, які розробляються в Інституті*. Найпершою метою цих заходів є забезпечення фахового вдосконалення, зокрема здобуття належного досвіду молодими науковцями для поступової ротації поколінь учених в Інституті. Передбачається дальша оптимізація підготовки науковців, зокрема публікація в окремій серії розробок і навчальних курсів учених, апробованих під час викладання в аспірантурі Інституту. Сприяння викладацькій діяльності вчених Інституту у ЗВО. Співпраця з МАН.

8. *Поважним ресурсом Інституту є спеціалізовані й фахові періодичні видання*, що нині забезпечують можливості для науковців Інституту та вчених поза його межами публікувати результати своїх досліджень. Нині постала низка проблем, пов'язаних як із упорядкуванням науково-видавничих практик, так і з реалізацією програм інтеграції серійних і періодичних видань до міжнародних наукометричних інформаційних систем. Для координації та опрацювання цих

питань передбачається створення постійно діючої Видавничої ради. Вона й буде опікуватися підтримкою цих проєктів.

9. З огляду на важливість міжнародного співробітництва як для зростання фахового рівня Інституту, так і його публічного іміджу в суспільстві гостро актуалізується проблема наукової комунікації. *У цьому контексті і надалі всебічно підтримуватимуться міжнародні контакти, діяльність двосторонніх комісій істориків, зарубіжні стажування та відрядження, участь у наукових форумах, здобуття грантів.* Для координації цієї діяльності видається логічним створення спеціальної Координаційної ради.

10. Керівництво Інституту безумовно сприятиме *підвищенню ролі установи у проведенні фахової експертизи законодавчих та інших нормативних актів, наукової, інформаційно-методичної, консультативної підтримки державних і громадських заходів, меморіальних проєктів* на кшталт підготовки концепції й обґрунтування Закону України «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні» (2006), або нинішнього розроблення концепції «Меморіального музею пам'яті жертв Бабиного Яру» та ін. Безумовно, передбачається підтримка співпраці із профільними громадськими організаціями.

11. Дирекція має забезпечити плідну комунікацію та співробітництво Інституту з Президією НАН України, Відділенням історії, філософії та права, академічними установами й інституціями, зокрема *всіляко сприятиме участі інститутських учених у масштабних академічних проєктах.*

12. Інститут має стати центром координації та інтеграції академічної й університетської історичної науки, постійного оновлення змісту історичної освіти. Необхідно відновити провідну роль Інституту у діяльності фахових експертних рад МОН України, в оновленні нормативної бази з підготовки фахівців вищої кваліфікації.